

זֶהב צִיּוֹן

דבר בעתו

חמשה עשר בשבט

מחולק לג' ענפים. ענף א' - ראש השנה לאילן במובן ההלכה / ענף ב' - ט"ו בשבט במנהג וברמז / ענף ג' - דברים שהמשילו חז"ל לאילן עפ"י סדר א"ב. כל שורה עולה כמנין השנה - ה' אלפים תשע"א. תיבת 'לאילן' עולה תשע"א, ושאר תיבות השורה עולות ה' אלפים*

אחד בחודש העשתי עשר, לבית שמאי במתניתין חל בו ראש השנה **ל**אילן
בית הלל חולקין עליהם, ודעתם הוא כי בחמשה עשר בו חל ראש השנה **ל**אילן
גשמי שנה כבר יצאו ברובם, לכן תקנו חכמים שאז ראש השנה **ל**אילן
דזמן רביעה עבר, ועלה השרף באילנות, נמצא שעתה זמן חנטה **ל**אילן
היוצא השדה שנה שנה אמרה תורה 'תבואת זרעך', ולמדים הוא הדין **ל**אילן
והכוונה בזה, שנמנענו לעשר משנה האחת על של חברתה, בין לתבואה בין **ל**אילן
זאת אומרת בכל אילנות, הנחנט קודם ואחרי ט"ו בשבט, דחנטה קובעת זמן מעשר **ל**אילן
חלוק אתרוג מכל עץ, דהולכים בו אחר לקיטה. אבל לענין ט"ו שבט אתרוג שוה **ל**אילן

ט"ו שבט הוא מימים שאין נופלים בו על פניהם כלל כי נקרא 'ראש השנה' **ל**אילן
יום ט"ו הזה מנהג מדינות האשכנזים להרבות בכל מיני פירות ששייכים **ל**אילן
כן יש גם בספרד הנוהגים בהמנהג הזה, לכבוד שמו של היום, ראש השנה **ל**אילן
לימוד מיוחד יש העושים באותו הלילה, משניות וזהר מענין השייך לפרי או **ל**אילן
מקובל מרבתינו להתפלל על אתרוג, פרי עץ הדר כשר ויפה, ביום חלה חנטה **ל**אילן
נוהגים על כן לאכול מרקחת של אתרוג בכונה ותפלה לא-ל שיצו הוי"ה ברכתו **ל**אילן
סוד 'אילן' מנין שילוב השמות, נקרא ונכתב, להכי לא שנה תנא 'לאילנות' אלא **ל**אילן
עוד תרמוז תיבת אילן במילוי, לכל צירופי הוי"ה, כי כולם יחד יעלה מספרם שוה **ל**אילן

פירש רבי יוחנן ה"כ כי האדם עץ השדה", בתלמיד חכם המשול **ל**אילן
ציוה התנא רבי עקיבא את רבי שמעון להיתלות בדין באדם הדומה בגדלו **ל**אילן
קול משמיע מי שאין לו פירות חשובים שיעידו עליו. ומובן מהמשל **ל**אילן
רבים מעשיו מחכמתו, או שחכמתו מרובה בו ממעשיו, שני אלה הסוגים דומים **ל**אילן
שתום העין אבה בחטאו לשרש בני ישראל, כהפיקה ובקי הקוצץ **ל**אילן
תמך רב יצחק ברכתו לרב נחמן, בנוסח ברכה מחוכמת של ההולך במדברא **ל**אילן

א. הגימטריאות הם עפ"י חשבון אי"ק בכ"ר שגל"ש דמ"ת הנ"ך וס"ם זע"ן חפ"ץ טצ"ץ, דהיינו שהאותיות מנצפ"ך נחשבות למאות.
ך - 500 / ם - 600 / ן - 700 / ף - 800 / ק - 900.

אחד בחודש העשיתי עשר וכו' - בית הלל חולקין וכו' - משנה במסכת ר"ה (ג.) "באחד שבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים בחמישה עשר ב'".

נשמי שנה כבר יצאו וכו' - דומין רביעין עבר וכו' - בגמרא שם (ד.) "מאי טעמא, אמר רבי אלעזר א"ר אושעיא הואיל ויצא רוב גשמי שנה". וברש"י: "שכבר עבר רוב ימות הגשמים שהוא זמן רביעין, ועלה השרץ באילנות, ונמצאו הפירות חונטין מעתה". כלומר דפירות השנה נחשבים אותם הפירות שגדלו מגשמי שנה זו, אבל אלו שגדלו מגשמי השנה שעברה נחשבים לפירות השנה שעברה. ולכן לאחר שכבר יצא רוב הגשמים, פטנו האילנות לחוסה את הכמות הצריכה להם ללחלח את השרשים ואת הגזע, עד שהשרץ הנצרך לאילן כדי להוציא פירותיו, כבר נחתה בו, ואז מתחילה עונת החגשה (ראה רש"י - במדבר יז, כג - ודחלח ויצא פרח, ומשפחה נופל נקרא חגשה, ולכסון החבוב נקרא ציקר). וכל כך, אם רואים אילנות שכבר חנטו מקודם ט"ו בשבט, זה סימן שהלחות והשרץ שעלה בהם הם מהגשמים של השנה שעברה. וזהו לשון רש"י שם (יב: ד"ה מאז הני מלי): "אילן גדל על מי שנה שחנט בה, ע"ש" שרף שבא באילן לפני חנטה פירותיו חונטין, וכו' נגמרין, ששרף האילן עולה ונכנס בפרי המיד, וממנו גדל".

היוצא השרה שנה שנה וכו' - והבונה בזה וכו' - במסכת בכורות (ג.) "מעשר דגן מחדש על הישן לא", וברש"י שם: "דכתיב (דברים יז, כב) היוצא השרה שנה שנה, היוצא שנה אתה מעשר, ולא משנה זו לשנה שעברה, ולא משנה שעברה לשנה הבאה". בין לתבואה ובין לאילן - הנה הפסוק שאנו עומדים בו הוא: "ועל תעשר את כל תבואת ורעך היוצא השרה שנה שנה", ושיטת הרמב"ם היא דכל פירות האילן חייבים במעשר מן התורה, כי הם דומים לתבואה, וז"ל (תרומות פ"ב ה"ז): "הידרקות אע"פ שהן מאכל אדם אינן חייבין במעשרות אלא מדרביריה, לפי שנאמר במעשר תבואת ורעך" תבואה ורעבא וכוונא בה (היינו פירות אילן), אבל הידקות אינן בכלל התבואה". ולדבריו גם האיסור מה"ת הנלמד מפסוק זה, שנמנעו לעשר משנה האחת על של חברתה, קאי בין על תבואה ובין על אילן. אבל הרמב"ם על התורה (פסוק ת"ל) חולק על זה, ולדרייה רק דגן תירוש ויצהר חייבים מן התורה בתרומות ומעשרות, ולא שום שאר פירות האילן. וז"ל: "יש ברייתא שנויה בת"ר ובספרי לאסמכתות. והן מוטעות. אבל הדבר המתבאר בגמרא מן התלמוד הבבלי (ברכות לו.) והירושלמי (חלה פ"ד ה"ח) ופשוטו שם קרא קרן הוא, שאפילו זיתים וענבים מעשר שלהם אינן מן התורה עד שיעשו תירוש ויצהר (שמן). ותהיה בזה נוחה, שכבר טעו בו מגדולי המחברים". (ראה מה"ר ח"א אות ג' סימן ז' ע"ה"ל המחברים, הוא הרמב"ם). אבל גם להרמב"ן אסור ע"פ מדרבנן לעשר מן החדש על הישן ואיפכא, דלא גרע מירק שהוא דרבנן, ונוהג בו איסור זה.

ואת אומרת בכל אילנות וכו' - לשון רש"י על המשנה (ר"ה לאילן) "לענין ששטן שאין מעשרין פירות האילן שחנטו קודם שבת (כלומר א שבת לב"ש, וט"ו שבת לבי"ה) על שחנטו לאחר שבת, שבאילן הולך אחר חגשה". כאן פירש רש"י לענין מעשר, ולהלן ברך יד. (רש"י ר"ה באחד בשבט, תסנן שם ששייך למשנה) כותב: "אין תורמין מפירות אילן שחנטו פירותיו קודם לכן, על פירות האילן שחנטו לאחר מכן", כי לענין זה דין אחד להם, כמפורש בגמרא שם (כ"ב) "אין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש". דהנחה קובעת זמן מעשה האילן - כלומר מלבד האיסור לתרום ולעשר מן החדש על הישן ואיפכא, יש עוד נפק"מ לדינא בין הפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט לאלו שחנטו אחריו, והיינו לקבוע איזה מין מעשה להפריש מהם. לרונגא, בשנה שלישית לשיטה, שאז הוא זמן מעשר עני, הדין הוא שכל הפירות שחנטו קודם ט"ו

בשבט, נחשבים לפירות של השנה שעברה, ומפרישים מהם מעשר שני, אע"פ שנגמרו ונתלשו מן האילן לאחר ט"ו בשבט. ורק אותם שחנטו אחר ט"ו בשבט, הם נחשבים פירות שנה שלישית, ועליהם חל דין מעשר עני. כן הדין מפורש בגמרא שם (טו.) "אילן שחנט פירותיו קודם ט"ו בשבט, מתעשר לשנה שעברה. אחר ט"ו בשבט, מתעשר לשנה הבאה".

חלוק אחרונן מכל עץ וכו' - משנה במסכת ביכורים (פ"ב מ"ז) "אחרונן שה לאילן וכו' וליק בדרך אחד שבשעת לקיטתו עשורו". והפירוש בזה, שלגבי מעשר אין הולכים בעץ האחרונן בטר חנטה, ככלל שאר אילנות, אבל בטר לקיטה, היינו אחר הזמן שקוטפים אותו מן העץ, ודבאייה כנה שיעומדים בשעת לקיטה, אחרי שנה זו הולכים לכל ענני מעשר. אבל איך קובעים את השנה, מהי נקרא שנה ישנה ומתי שנה חדשה, בזה גם בתארוג הוא ט"ו בשבט ראש השנה, כלומר שמאחרונים שנקטפו קודם ט"ו בשבט אי אפשר לעשר על אחרונם שנקטפו לאחריו (ואפילו אם שניהם נחנטו קודם ט"ו בשבט), וגם לא להיפוך. וכן הוא לשון הרמב"ם (תרומות פ"ה ה"א): "אם ליקט אחרונן בערב ט"ו בשבט עד שלא בא השמש, וחזר וליקט אחרונן אחר משכבה השמש, אין תורמין מזה על זה".

ט"ו שבט וכו' - דבר זה מובא בבית יוסף על טו"א"ת, ה"לכות נפילת אפים (סימן ק"א) "ועשיתי נהגו העולם שלא ליפול על פניהם בו (בט"ו באב) ולא בט"ו לשבט, שהוא ר"ה לאילנות". וכן מביא להלכה בט"ו סימן ק"א ע"פ ר' נהגו שלא לפול על פניהם בט"ו באב ולא בט"ו בשבט". מקור הדבר מצינו בספר המנהגים להרמב"ם (ורטנבורג ז"ל "ואין אומרים תחינה בט"ו בשבט בבוקר, דקיימא לן כבית הלל שאומרים בט"ו בשבט ראש השנה לאילנות", ומה שכתבו כאן תיבת 'לכל' הכונה שאין אומרים תחנון לא בשחרית ולא במנחה. ואף שיש סוברים שמנחה צריך לומר תחנון, וכן מפורש בספר המנהגים הנ"ל ע"ש", מ"מ מסתיימת לשון השר"ע שלא תילק משמע שגם במנחה אין לומר. ולא עוד אלא אפילו במנחה של היום שלפניו ג"כ המנהג הפשוט שלא לומר, כדעת הלבוש, דרך החיים, שו"ע הרב ועוד, וכן הובא במשנה ברורה (שם סי'ק"ב) בשם עולת המיד.

יום ט"ו וכו' - כן הוא נמנה אברהם סימן ק"א ט"ו, בשם ספר תיקון יששכר (להגאון רבי יששכר טסאן ז"ל, מחכמי מרוקו שהתיישב בצפת. נדפס בקושטא שנת ש"ד, ושנית בשם "עבוד שנים" ויצאיה של"ט) "ונתנוגים האשכנזים להרבות במיני פירות אילנות לכבוד שמו של יום".

בני יששכר, מאמר חדש שבט (מאמר ב' אות כ') כותב: "קבלנו מרביתנו להתפלל בט"ו בשבט על אחרונן כשר, יפה ומזהיר, שיומין הקבי"ה בעת המצטרך למצוה. כי הנה זה היום אשר עולה השרץ באילנות, והוא כפי הוכחות של כל אחד מישראל, הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה, שיומין לו הש"י לעת המצטרך לא הפרי עץ הדור, והנה תפלתו תעשה פירות". והגאון בן איש חי בספרו לשון חכמים (סימן ל"ח) כותב: "יש בקבלה אצל חכמי אשכנז ז"ל שצריך לבקש ביום ט"ו שבת בפרטות על האחרונן, שיומין לישראל אחרונן טוב", ומביא שם תפלה מיוחדת "שהשרך כל האילנות האחרונן להוציא פירותיהם בעיתם, ויוציאו אחרונם טובים יפים ומזהירים, ונקיים מכל מום וכו' והיו מצויים לנו ולכל ישראל אחינו בכל מקום שהם, לקיים בהם מצות נטילה וכו'".

סוד אילן וכו' - עוד תרמונו וכו' - בספר פרי עץ הדור הניל (דפוס וידיעתי תשי"ד, דף ז') כותב: "ראה גם ראה נועם שיה סוד לשון הזהב, אשר בחכמה דברו לאמר ראש השנה לפירות 'האילן' ולא אמרו לפירות 'האילנות', וזו בחכמה לאילנא קדישא, אילנא רחי, וכמו שביאר גוריו האר"י ז"ל, שכן 'אילן' גימטריא י-א-ה-ד-ו-ג-י-ה-נ"ה כמו שבא במכתבם וכו'. וכן ככתבו רבינו הקדוש האר"י ז"ל 'אילן' במילואו (אל"ף יוד למיד גימ', עס הכולל, ששלה יי"ם) גימטריא י"ב צירוף הור"ת י"ב עפ"ם כ"ו עולה ש"י"ב). והענין, כי כמו שהיום ר"ה לפירות האילן לענין המעשרות, דחשבין לחו שנה מט"ו בשבט, דהואיל ויורדו רוב גשמי שנה ועלה השרץ באילנות, ונמצאו פירות חונטין מעתה. כן דוגמתו למעלה, ר"ה לפירות האילן העליון, להשפיע את שפעו הקדוש לפירותיו, הם הם העולמות, אשר מהם ישתלשל וידר פה למטה באילנות וכו'".

פירוש רבי יוחנן וכו' - א"ר יוחנן מאי דכתיב (דברים כ, ט) כי אשר עץ השרה, רחי אדם עד שרה הוא, אלא משום דכתיב (שם) כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, וכתיב (פסוק כ) אותו תחית וכו'. הא כיצד, אם ת"ח הגוף הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות, ואם לאו אותו תחית וכו'. (תנע"ת).

ציוה התנא רבי עקיבא וכו' - חמשה דברים צוה רבי עקיבא את רבי שמעון בן יוחי כשהיה חושב בבית האסורין וכו'. אמר לו אם בקיטת ליתנן (לומר דבר שיהא נשמע לביתו ויקבלו ממנו) היתלה באילן גדול (אמר בשם אדם גדול). ובגליון, מן הערוך: פירוש אם רצית לשאול בדבר איסור, כלומר שאתה צריך לדון דין חמור בדיני נפשות, שאל לחכם גדול ועשה כהוראתו. (פסחים ק"ב).

קול שמייע וכו' - אומרים לאילני מאכל למה אין קולכם הולך, א"ל אין אנו עריכים, פירותינו מעדיין עלינו. אומרים לאילני סרק למה קולכם הולך, א"ל הלא ישמע קולינו ונראה. (כ"ד טו, י).

רבים מעשיו מחכמתו וכו' - הוא (רבי אלעזר בן עזריה) היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו (שלומר חרבה ואינו מקיים) למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשינו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו, שנאמר וכו'. אבל כל מעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מועטין ושרשינו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו שנאמר וכו'. (אבות ז, יז).

תשום העין וכו' - כתיב (במדבר כ, ט) כי מראש צורים אראנו. להודיע שנאנו של אותו רשע (כלעם, שקרא את עצמו - שם כ, ג - שותם העין), שמתוך ברכותיו אתה יודע מחשבתו. למה הדבר דומה, לאדם שבא לקרן את אילן, מי שאינו בקי קוצץ את הנופים, כל ענף וענף, ומתייעב, והפיקה מגלה את השרשין וקוצץ. כך אמר אותו רשע מה אני מקלל כל שבת ושבת, הריני הולך לשרשין. בא ליגע, מצאן קשים, לכך אמר כי מראש צורים אראנו. (במד"ב, טו).

תמן רב יצחק וכו' - כי הו' מופטרי מהדדי (רב נחמן מרב יצחק) א"ל ליברכן מר, אמר ליה אמשול לך משל למה"א, לאדם שהיה הולך במדבר, והיה רעב ועיף וצמא, ומצא אילן שפירותיו מתוקין וציליו נאה ואמת המים עוברת תחתיו, אבל מפירותיו ושפת מים מים יושב בצילו, וכשביקש לילך אמר אילן אילן כמה אברכך, אלא אומר לך שיהו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין. שיהא צילך נאה הרי צילך נאה. שתהא אמת המים עוברת תחתך הרי אמת המים עוברת תחתך. אלא יהי רצון שכל נטיעות שנטועין מן ידיו יהיו כמותך. אף אתה לך גדולה. ואם לכבוד הרי יש לך כבוד. ואם בעושר הרי יש לך עושר. אם כבדים הרי יש לך כבדים. אלא יהי רצון שיהו כל צאצאי מעין כמותך. (תנע"ת ז).

